

ศัตรูประชาชน ของ เฮนริก อิบเสน: งานวิพากษ์ ความหน้าไหว้หลังหลอกของสังคม

นพมาศ แวหวงสี

บทคัดย่อ

เฮนริก อิบเสน “บิดาแห่งการละครสมัยใหม่” ก่อให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ ครั้งแล้วครั้งเล่าในวงการละครทั่วยุโรปด้วยแก่นเรื่องที่นาตระหนักตกใจสำหรับสังคม ตามแบบแผน ใน *A Doll's House* (1879) และ *Ghosts* (1881) เขาเชิดชูเสรีภาพและความจริงซึ่งปัจเจกชนควรจะมีเผชิญหน้า โดยไม่ต้องคำนึงถึงการรักษาภาพลักษณ์ที่ หลอกหลวงต่อสังคม เสียงวิพากษ์วิจารณ์ที่ตามมาจากพวกหัวเก่าที่ยึดถือแบบแผน ประเพณีทำให้เขาตอบโต้ด้วยบทละครเรื่อง *An Enemy of the People* (1882) ซึ่งเขา ยิ่งแสดงความเป็น “กบฏ” หัวรุนแรงอย่างโจ่งแจ้งเพิ่มมากยิ่งขึ้น โดยเปิดโปงประณาม ความไม่โปร่งใสและหน้าไหว้หลังหลอกของสังคมอย่างเจ็บแสบ ไม่ว่าจะเป็นพวก ออนุรักษนิยม พวกเสรีนิยม หรือพวกมัชฌิมนิยม รวมทั้งความโง่เง่าของ “เสียงส่วนมาก ที่มั่นคงกำลังแน่น” (solid majority หรือ compact majority) อิบเสนประกาศตัวเป็นนัก บัณฑิตนิยมและผู้เชิดชูและแสวงหาความจริงโดยต้องแท้ เขาประณามความหน้าไหว้- หลังหลอกของกลุ่มอำนาจและกลุ่มผลประโยชน์ รวมทั้งสื่อมวลชนที่ “ไม่โปร่งใส” ด้วย ในเรื่อง ดร. สตีอกมันน์ผู้ซึ่งทุ่มเทและคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมมากที่สุดกลับถูก ตราหน้าว่าเป็น “ศัตรูประชาชน” ซึ่งทำให้เขาได้ค้นพบความจริงอีกข้อหนึ่งในที่สุดว่า “คนที่แกร่งที่สุดคือคนที่ยืนอยู่โดยลำพัง” หมอ สตีอกมันน์กลายเป็นพระเอกของ บทละครที่เชิดชูความจริงและ “ความโปร่งใส” มากที่สุดคนหนึ่งในวรรณกรรมการละคร

---

* รองศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาศิลปการละคร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย

ใน ค.ศ. 1879 เฮนริก อิบเสน (1828-1906) นักการละครชาวนอร์เวย์ผู้บุกเบิกวงการละคร เจ้าของฉายาว่า “บิดาแห่งการละครสมัยใหม่” สร้างความสะท้านสะเทือนให้แก่วงการละครทั่วยุโรป ด้วยบทละครเรื่อง *A Doll's House* ซึ่งเป็นเรื่องของหญิงสาวคนหนึ่งที่ตั้งขึ้นมาพบความจริงหลังจากใช้ชีวิตแต่งงาน “แสนสุข” อยู่ 8 ปีเต็ม ๆ ว่าชีวิตของเธอสร้างอยู่บนภาพลวงที่เธอถูกชักจูงให้หลงผิดและเธอเป็น “ตุ๊กตา” มาตลอดชีวิต ในฐานะปัจเจกบุคคล นอราต้องการแสวงหาตัวตนที่แท้จริง และต้องการรู้จักคิดเป็นตัดสินใจเป็นเพื่อให้สมกับความเป็นมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรี ในการนี้เธอตัดสินใจละทิ้งสามีและลูก ๆ ไป เพื่อเรียนรู้ที่จะยืนหยัดอยู่ด้วยตัวเองและมองโลกด้วยสายตาที่กระจ่างและสร้างค่านิยมที่ตนเองเป็นผู้เลือก โดยไม่สนใจกับศีลธรรมและคำสั่งสอนตามขนบประเพณีของสังคม¹

แก่นเรื่องอันน่าตระหนกตกใจสำหรับสังคมตามแบบแผนนี้เป็นเหตุให้นักสิทธิสตรียึดถืออิบเสนเป็นหนึ่งในบรรดานักต่อสู้เพื่อเรียกร้องเสรีภาพและสิทธิสตรี ทว่าอิบเสนปฏิเสธที่จะมีส่วนอยู่ในแนวร่วมนี้ เขาแสดงจุดยืนชัดเจนว่าเขาไม่ได้ต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีมากไปกว่าเพียงเพื่อเสรีภาพของปัจเจกบุคคล

ด้วยอุปมาอุปมัยอันสรุปความได้อย่างตรงจุดและได้ภาพพจน์ เสียงกระแทกประตูปิดในตอนจบของละครเรื่อง *A Doll's House* (1879) ดังกึกก้องกัมปนาทไปทั่วยุโรป ก่อให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ตามมาอย่างอื้ออึง บทละครเรื่องนี้ได้รับกระแสประท้วงต่อต้านอย่างรุนแรง จนถึงขั้นที่โรงละครบางแห่งต้องเอาใจผู้ชมด้วยการแก้ตอนจบใหม่ให้นอราเปลี่ยนใจไม่ทิ้งบ้านทิ้งลูกทิ้งสามีไป โดยเฉพาะการนำไปจัดแสดงที่เยอรมนี อิบเสนจำใจจำยอมต้องรับทราบการแก้ไขนั้นโดยดุษณี เนื่องด้วยยังไม่มีข้อตกลงระหว่างประเทศในเรื่องกฎหมายลิขสิทธิ์²

ทว่าสิ่งที่เขาทำได้คือเขาตอบโต้กระแสต่อต้านของพวกเขาหัวเก่าที่ยึดถือแบบแผนประเพณีทั้งหลายด้วยบทละครที่มีเนื้อหาน่าตกใจยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม ในเรื่อง

¹ ดูรายละเอียดใน นพมาส แวงหงส์, ผู้แปล. *บ้านตุ๊กตา*. เอกสารเย็บเล่ม, 2531.

² คำนำของ Eva Le Gallienne ใน *Six Plays by Henrik Ibsen*, หน้า xviii – xix.

Ghosts (1881) เขาเขียนให้ภรรยาอมหวานอมขมกลืนทนอยู่ในชีวิตแต่งงานที่เลวร้าย เพื่อสร้างภาพลักษณ์อันสวยงามในสายตาของสังคม ทว่าเธอก็ต้องประสบกับความจริงที่น่าขนลุกยิ่งกว่าเดิม ณ ที่ซึ่งสถานการณ์บีบให้เธอในฐานะผู้เป็นแม่ต้องตกอยู่ในภาวะต้องตัดสินใจ “ฆ่าด้วยปรานี” ลูกในไส้ของตัวเอง ซึ่งเป็นผลจากการแต่งงานอันเลวร้ายนั้น³

อิบเสนได้สร้างชื่อให้แก่ตัวเองในฐานะ “กบฏ” ผู้บุกเบิกละครสมัยใหม่ด้วยการตีแผ่ความจริงที่สังคมชอบที่จะเกลี้ยปกปิดเอาไว้ทำเป็นมองไม่เห็น หรือมีจะนั้นไม่นำมาพูดถึงโดยเปิดเผย เมื่อมิสซิสอัลลิ่งพูดถึงความคิดใหม่ๆ ที่สังคมยังไม่ยอมรับ สาธุคุณแมนเดอส์ตอบว่า “ผมไม่โทษคุณด้วยที่อยากรู้จักแนวคิดบางแนวที่...เท่าที่เข้าใจนะ...ที่เป็นเรื่องโก้เก๋อยู่ในสังคมของพวกปัญญาชน สังคมที่คุณส่งลูกชายคุณไปเตร็ดเตร่ตามใจชอบ แต่...แต่เขาไม่เอาเรื่องพวกนี้มาถกเถียงกันเปิดเผยนักหรอก คุณนายอัลลิ่ง ไม่มีเหตุผลจะต้องไปใส่ใจกับเรื่องสัพเพเหระที่เราอ่านหรือคิดเล่นๆ ในที่รโหฐาน”⁴ สาธุคุณแมนเดอส์แสดงให้เห็นความหน้าไหว้หลังหลอกของผู้คนในสังคมอย่างเจ็บแสบที่สุด

ในบทละครเกือบทุกเรื่องของเขา อิบเสนแสวงหา “การแต่งงานที่สมบูรณ์แบบ” ซึ่งหมายถึงการแต่งงานที่ทั้งชายและหญิงมีบทบาททัดเทียมกันในฐานะมนุษย์ผู้มีศักดิ์ศรี เคารพในสิทธิของกันและกัน และไม่มี ความลับปกปิดซ่อนเร้นไว้จากกัน นอกจากนั้น แก่นเรื่องที่เรพบอยู่เสมอจากบทละครของอิบเสน คือ “แสงสว่างของความจริง” ซึ่งเป็นจุดหมายของปัญญาชนและบุคคลผู้มีความเคารพต่อตัวเองอย่างแท้จริง อาจจะมีข้อยกเว้นก็แต่เพียงในบทละครเรื่อง *The Wild Duck* (1884) เท่านั้นที่อิบเสนดูเหมือนจะแปรทัศนะไปมองจากอีกมุมหนึ่ง และแสดงให้เห็นว่าบางครั้ง “ความจริง” ก็อาจเป็นสิ่งที่เลวร้ายสำหรับคนชั้นลาดและอ่อนแอที่ไม่พร้อมจะยอมรับและสู้หน้ากับมัน คนบางคนมีความสุขอยู่ได้จากคำโกหกและภาพลวงมากกว่าการ

³ ดูรายละเอียดใน นพมาศ แวหงส์, ผู้แปล, *วิญญาณหลอน*, เอกสารเย็บเล่ม, 2530.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

ตระหนักต่อทั้งในความจริงที่อาจโหดร้ายเกินไป⁵ ทว่าก็ไม่ได้หมายความว่าอิบเสนจะยกย่องบุคคลเช่นนั้น เขาเห็นว่าคนพวกนี้เป็นบุคคลผู้ไร้เดียงสา ขาดวุฒิภาวะ และออกจะน่าสมเพชเวทนาด้วยซ้ำ

กระแสต่อต้านอย่างโกรธแค้นต่อ *A Doll's House* และตามมาด้วย *Ghosts* ซึ่งวิพากษ์สังคมด้วยความรุนแรงไม่แพ้กัน น่าจะมีผลให้อิบเสนเปลี่ยนแนวเขียนบทละครเรื่อง *An Enemy of the People* (1882) ที่ตามมา ให้เป็นละครที่เขาสมองขึ้นเสีย ซึ่งมีผลทำให้คนดูยอมรับได้ง่ายขึ้น แม้ว่าเนื้อหาที่เขามุ่งโจมตีจะยังคงเข้มข้น และรุนแรงอยู่เช่นเดิม หรืออาจจะมากกว่าเดิมด้วยซ้ำ ทว่าคราวนี้เขารามือลงจากสถาบันครอบครัวดังเช่นในบทละครสองเรื่องก่อนหน้า และหันมาเล่นงานประเด็นทางด้านสังคมและการเมืองเป็นหลัก โดยพุ่งประเด็นไปที่ความโกหกหลอกลวงที่สถาบันการปกครองและสื่อมวลชนพยายามปิดหูปิดตาหรือไม่ก็หาทางเบี่ยงเบนปกปิดไว้จากสาธารณชน

ถ้าพิจารณาตามลำดับปีของบทละครที่อิบเสนเขียน ซึ่งจะตกอยู่ในช่วงระยะเวลาการเขียนผลงานบทละครออกมาสองปีต่อเรื่องโดยสม่ำเสมอ มีเพียงบทละครเรื่อง *An Enemy of the People* เท่านั้นที่ใช้เวลาเขียนเพียงหนึ่งปี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอิบเสนเขียนเรื่องนี้ด้วยความรวดเร็วเป็นพิเศษ ราวกับถูกผลักดันด้วยอารมณ์รุนแรงของคนที่ยังโกรธเป็นไฟไหม้ป่า และไม่ยอมรอให้ตัวเองสงบเยือกเย็นลงเสียก่อน สาเหตุอีกประการหนึ่งก็อาจจะเป็นว่าอิบเสนมีข้อมูลสำหรับนำมาเขียนบทละครเรื่องนี้อยู่ในมือมากพอแล้ว โดยที่เขาสร้างโครงเรื่องขึ้นจากข่าวในช่วงทศวรรษ 1830 ซึ่งมีหมอชาวเยอรมันออกข่าวเดือนผู้คนว่ามือหิวาดกโรคระบาดขึ้นที่เมืองฟักผอนเพื่อสุขภาพ เป็นผลทำให้ฤดูกาลท่องเที่ยวพังพินาศไม่เป็นท่า และชาวเมืองโกรธแค้นหมอมุ่่นั้นจนต้องหลบหนีหน้าไปจากเมือง อีกกรณีหนึ่งซึ่งเป็นที่มาของบทละครคือ เรื่องราวที่เกิดขึ้นในนอร์เว ซึ่งมีนักเคมีคนหนึ่งประณามระบบโรงครัวที่เมืองคริสเตียนเนีย (ปัจจุบันคือเมืองออสโล) ว่ามองข้ามหัวคนจนไป เขาพยายามจะอ่าน

⁵ ดูรายละเอียดใน นพมาศ แวงหงส์, ผู้แปล, *เบ็ดข่า*, เอกสารเย็บเล่ม, 2538.

แถลงการณ์ที่สาธารณชนแต่ถูกประธานในที่ประชุมขัดขวางไม่ให้กล่าวคำแถลงจนเขาต้องถอนเรื่องออกไป⁶ ซึ่งเหตุการณ์ในตอนนี้อยู่ในองก์ที่สี่ของบทละคร

ใน *An Enemy of the People* อิบเสนยิ่งแสดงความเป็น "กบฏ" หัวรุนแรงอย่างโจ่งแจ้งเพิ่มมากยิ่งขึ้น โดยเปิดโปงประณามความไม่โปร่งใสและหน้าไหว้หลังหลอกของสังคมอย่างเจ็บแสบ ไม่ว่าจะเป็นพวกอนุรักษนิยม พวกเสรีนิยม หรือพวกมัชฌิมนิยม รวมทั้งความโง่งมของ "เสียงส่วนมากที่ผมนึกกำลังแน่น" (solid majority หรือ compact majority) ไม่ว่าจะเป็นแนวความคิดทางการเมืองแนวใด อิบเสนดูจะวางตัวเป็นปฏิปักษ์ไปกับทุกฝ่าย อิบเสนประกาศตัวเป็นนักปัจเจกนิยมอย่างแท้จริง

นายแพทย์โทมัส สต็อกมันน์ เป็นนักวิทยาศาสตร์ผู้ชอบคิดค้นทดลองสิ่งใหม่ๆ เขาเป็นผู้ริเริ่มความคิดให้สร้างสถานบำบัดและพักผ่อนเพื่อสุขภาพด้วยแหล่งน้ำแร่ในเมืองเล็ก ๆ ชายฝั่งทะเลของนอร์เว ปีเตอร์ สต็อกมันน์ พี่ชายของเขาเป็นนายกเทศมนตรีของเมือง และเป็นผู้นำความคิดของเขาไปปฏิบัติและแย่งความดีความชอบจากน้องชายไปใส่ตัวเองเป็นส่วนใหญ่ ด้วยการสร้างให้เมืองเล็ก ๆ นี้ รุ่งเรืองขึ้นกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ แต่ว่าด้วยระบบบริหารงานที่มีขั้นตอนและคณะกรรมการบริหารที่มองแต่การฉ้อโกงเฉพาะหน้าและไร้วิสัยทัศน์ เทศบาลเมืองนี้ก็ได้วางระบบท่อส่งน้ำที่บกพร่องและขาดคุณภาพ จนกระทั่งของเสียจากโรงงานฟอกหนังในแถบนั้นซึมเข้าไปเป็นพิษแก่การบริโภคน้ำแร่

หมอสต็อกมันน์ค้นพบความจริงข้อนี้ หลังจากเกิดโรคภัยไข้เจ็บขึ้นอย่างผิดสังเกตในระหว่างฤดูการท่องเที่ยวที่ผ่านมา เขาเก็บตัวอย่างน้ำไปทดลองซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนได้ผลสรุปชัดเจนว่าแหล่งน้ำแร่สำหรับการบริโภคอาบกินของเมืองนี้เป็นพิษ และจำต้องทำการแก้ไขปรับปรุงด้วยการวางระบบส่งน้ำเสียใหม่

เขาแจ้งการค้นพบที่มีข้อพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์เป็นหลักฐานรับรองเพื่อให้นายกเทศมนตรีนำไปประกาศเตือนให้ประชาชนรู้ถึงพิษภัยอันตรายและเพื่อให้เทศบาลปรับปรุงระบบส่งน้ำให้ปลอดภัยจากเชื้อโรคได้ทันทั่วทั้งที่ก่อนที่พิษภัยจะแพร่

⁶ Harold Clurman, *Ibsen*, p. 127-8.

ระบาดไปอีก แต่ปีเตอร์ สตีอกมันน์กลับเกรงว่าชาวนี้อาจทำลายฤดูกาลท่องเที่ยวจนยับเยิน และจะทำให้เมืองท่องเที่ยวแห่งนี้ซบเซาจนตายไปในที่สุด สิ่งที่ปีเตอร์ สตีอกมันน์หวั่นเกรงยิ่งไปกว่านั้นคือการเสียหายและสูญเสียอำนาจ เนื่องจากระบบส่งน้ำที่สร้างขึ้นอยู่ในความรับผิดชอบของเทศบาลเมืองซึ่งเขาเป็นผู้บริหาร

ฮอฟสตัด บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ “เสียงประชาชน” (*The People's Monitor*) ซึ่งเพิ่งจะประกาศจุดยืนที่ชัดเจนของ “สื่อมวลชนที่โปร่งใส” โดยจะขอขึ้นอยู่กับเพียงข้างหมอสตีอกมันน์ในการเปิดเผยความจริงให้ประชาชนรู้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม “สาธารณชนจะต้องได้รู้เรื่องนี้ทันทีเลยนะ”⁷ อิบเสนยังใช้ฮอฟสตัดเป็นตัวแทนของพวกเขาเสริมขวัญกำลังใจที่ต้องการต่อต้านพวกอนุรักษนิยมและระบบบริหารราชการแบบเก่า ๆ แรกทีเดียวเขาแสดงความกระหึ่มกระหือหรือจะเปิดโปงผู้มีอำนาจที่สร้างความสกปรกให้แก่เมือง “ทีละเล็กทีละน้อยเมืองทั้งเมืองกำลังตกอยู่ใต้อำนาจของข้าราชการบ้าอำนาจกลุ่มหนึ่ง”⁸ และเสนอให้เบี่ยงเบนประเด็นไปสู่ประเด็นทางการเมือง เขาเชื่อว่าถ้าสื่อมวลชนออกแรงบีบเข้า นักการเมืองก็ต้องยอมปฏิบัติตาม “นักหนังสือพิมพ์หัวเสรีอย่างผมปล่อยให้โอกาสงาม ๆ อย่างนี้หลุดมือไปไม่ได้หรอก ใจความเชื่อที่ว่าระบบราชการมันอยู่ยงคงกะพันนี้จะต้องลบล้างให้สิ้นซากเสียที เราต้องถอนรากถอนโคนความหลงเชื่อมงายแบบนี้”⁹ และ “นักหนังสือพิมพ์อย่างผมยิ่งต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคม มีโอกาสเมื่อไร ต้องคว้าเอาไว้ จะได้ช่วยปลดปล่อยให้ประชาชนพ้นจากการถูกเหยียบย่ำ ผมรู้แน่ ๆ ว่าพวกคนมีอำนาจจะต้องเรียกเรื่องนี้ว่าอนาธิปไตย แต่ช่างปะไร อย่างน้อยผมก็ได้ทำหน้าที่ของตัวเอง”¹⁰ ในฐานะนักหนังสือพิมพ์ที่มีจรรยาบรรณ เขาย้ำว่า “ความจริงต้องมาก่อนสิ่งอื่นใด”

เพตรา บุตรสาวของหมอสตีอกมันน์ ซึ่งเป็นครูโรงเรียนที่มีหัวใจสมัยใหม่ และมีความคิดเป็นของตัวเอง กล่าวยกย่องฮอฟสตัดในฐานะนักหนังสือพิมพ์ว่า

⁷ นพมาส แวงหงส์, ผู้แปล, *ศัตรูประชาชน*, เอกสารเย็บเล่ม, 2535, หน้า 13.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

“คุณเลือกอาชีพที่พิเศษเหลือเกิน เป็นผู้กรุยทาง เชิดชูความจริง ต่อสู้อย่างกล้าหาญ เพื่อความคิดใหม่ๆ...ทัศนะใหม่ๆ...ต่อสู้ปกป้องคนที่ถูกรังแก...”¹¹

แต่เพียงไม่นานต่อมา หน้าฉากของ “ความโปร่งใส” ในตัวฮอฟสตัดก็ร่วง หลุดลง ฮอฟสตัดเผยธาตุแท้ของตัวเองออกมา เขาก็กลับคำพูดและแสดงความ เป็นปฏิปักษ์ต่อหมอสตีคมันน์ เพียงเพราะตระหนักว่าการปรับปรุงระบบท่อส่งน้ำ จะต้องสิ้นเปลืองงบประมาณมหาศาล และงบประมาณนั้นจะถูกผลักภาระไปให้แก่ ประชาชนผู้เสียภาษี ฮอฟสตัดไม่กล้าที่จะแสดงจุดยืนสวนกระแส “ผลประโยชน์ ส่วนรวม” เพราะสิ่งนั้นจะขัดต่อผลประโยชน์ของเขาด้วย

ในแง่ที่เกี่ยวกับเพชรซึ่งฮอฟสตัดเคยขอให้แปลหนังสือต่างประเทศลงใน หนังสือพิมพ์ของเขา เมื่อเพชรท้วงติงว่าหนังสือเล่มนั้นไม่เหมาะสมสำหรับลงใน หนังสือพิมพ์เสรีนิยมอย่าง “เสียงประชาชน” นี้ เพราะ “หนังสือเล่มนี้อ้างว่ามีอำนาจ เบื้องบนคอยพิทักษ์คนดี ๆ ในโลก เพราะฉะนั้นแล้วทุกสิ่งทุกอย่างจะลงเอยด้วยดี สำหรับพวกเขา ในขณะที่คนเลวจะถูกลงโทษ .... คุณคงไม่อยากป้อนความคิด เหลวไหลนี้ให้ผู้คนหรือกระนะคะ คุณเองก็ไม่เชื่อเรื่องแบบนี้ ... คุณคงไม่มีวันเล่น สกปรกแบบนั้น คุณไม่ใช่คนหน้าไหว้หลังหลอกสักหน่อย”¹² แต่ฮอฟสตัดกลับไม่ แสดงความใส่ใจในจุดยืน เขาคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าสิ่งอื่นใด และ ยืนยันจะ “มอมเมา” ประชาชนต่อไปเพื่อเห็นแก่ยอดขายหนังสือพิมพ์เท่านั้น เขา “เล่นสกปรก” และ “หน้าไหว้หลังหลอก” ตามที่เพชรพูดเต็มตัว

อัสลักเซ็น เจ้าของโรงพิมพ์และนายกสมาคมผู้ครอบครองเคหสถาน เป็น ตัวแทนของมวลชนที่เป็นชาวบ้านที่สูญเสียผลประโยชน์ อิบเส้นวางลักษณะนิสัย ให้เขาเป็นตัวแทนของชนชั้นกลางที่รอบคอบระมัดระวังและเลือกเดินสายกลางเสมอ “ผมพยายามรักษาทุกอย่างไว้ในระดับพอดีๆทั้งนั้น ความพอเหมาะพอควรนี้เป็น

¹¹ เล่มเดียวกัน, หน้า 37.

¹² เล่มเดียวกัน, หน้า 36-37.

คุณลักษณะสำคัญของพลเมืองเลย...ผมว่านะ”¹³ เขาอ้างตนเป็นสมาชิกชมรมละเว้น
 อบายมุข ในขณะที่ไม่สามารถอดใจปฏิเสธเหล่าที่มีคนเสนอให้ดื่มไม่ได้ (อิบเสน
 เยาะเย้ยลักษณะความหน้าไหว้หลังหลอกประการหนึ่ง) ก่อนหน้าที่จะตระหนักว่า
 ประชาชนผู้เสียภาษีจะต้องรับการระการปรับปรุงระบบประปาครั้งใหญ่ เขาเสนอตัวจะ
 ช่วยหมอสตีอกมันน์ในฐานะพลเมืองดีผู้จะช่วยก่อมือบสร้างกลุ่มกดดันเพื่อให้ “ทาง
 การ” ปฏิบัติตามข้อเรียกร้อง “ผมสนับสนุนคุณสุดฤทธิ์เลย....คุณไม่รู้หรอกว่า
 ....พวกชนชั้นกลาง....พลังชาวบ้านอย่างเรานะ...จะช่วยคุณได้มากแค่ไหน รวม ๆ กัน
 แล้ว.....เราน่าจะจัดมือบประท้วงสักหน่อย”¹⁴

ครั้นเมื่อรู้ว่าข้อเรียกร้องที่เขาเสนอจะช่วยสร้างแรงกดดันนั้นจะหมายถึง
 การสูญเสียผลประโยชน์เฉพาะหน้าของเจ้าของเคหสถาน และหมายถึงภาวะภาษีที่
 ชาวบ้านจะต้องแบกไว้มากขึ้น เขาก็ถอยไปยืนอยู่ใน “จุดที่ปลอดภัย” คือ ยังไม่ต้อง
 ลงมือทำอะไรจะดีกว่า อิบเสนประณามคนขี่ขลาดที่คำนึงถึงแต่ความปลอดภัย
 ส่วนตัว ในขณะที่หมอสตีอกมันน์นั้นยอมสูญเสียทุกสิ่งที่มีเพื่อเห็นแก่ประโยชน์
 ส่วนรวม อัศจรรย์เช่นอ้างว่ามี “เสียงส่วนใหญ่ที่แน่นอนของประชาชน” อยู่เบื้องหลัง
 และเสียงส่วนใหญ่ นั่นคือความถูกต้องและผลประโยชน์ส่วนรวม

ส่วนนายกเทศมนตรี ปีเตอร์ สตีอกมันน์ นั้นเป็นนักปกครองประเภทที่
 ต้องรักษาหน้าและปกป้องภาพลักษณ์ความน่าเชื่อถือของตัวเองไว้จนสุดฤทธิ์ เหตุผล
 ข้อสำคัญในการไม่ยอมเปิดเผยความผิดพลาดครั้งสำคัญในการสร้างสถานอาบน้ำแร่
 ของเมืองนี้คือ “จะให้ฉันบริหารงานสาธารณประโยชน์ได้ยังไง ถ้ามีคนมาคอยระแวง
 หรือโจมตี...ต้องระงับ [การแถลงความจริงให้สาธารณชนได้รับรู้] เอาไว้ก่อนเพื่อเห็น
 แก่ประโยชน์ส่วนรวม”¹⁵

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

หมอสตีอกมันน์ต่อต้านอย่างหัวชนฝาในความไม่โปร่งใสนี้ ด้วยเหตุผลที่ว่า การไม่บอกความจริงต่อประชาชนก็เท่ากับเป็นการ “ตบตา ลวงโลก แยะเอามากๆเลย เป็นอาชญากรรมขั้นร้ายแรงต่อสังคม”¹⁶ เมื่อหมอสตีอกมันน์ยืนยันว่า “ก็ถ้าเราคิดอะไรได้ใหม่ๆ เราก็มีหน้าที่จะเผยแพร่ให้สาธารณชนรู้” ซึ่งปีเตอร์ สตีอกมันน์สวนกลับทันควันว่า “เชื่อเถอะ สาธารณชนไม่ต้องการความคิดใหม่ๆหรอก เขาอยู่สบายของเขาแล้ว”¹⁷

ในที่สุด หมอสตีอกมันน์ก็ถูกขัดขวางและสะกิดกันทุกทางเพื่อไม่ให้เปิดเผยความจริงแก่สาธารณชน แม้แต่เมื่อเขาลงทุนจะพิมพ์เอกสารเผยแพร่แก่ประชาชน โดยควักเงินจากกระเป๋าตัวเอง แต่อัสลักเซ็นก็ปฏิเสธไม่ยอมพิมพ์ให้ และเมื่อเขาเปิดเวทีสาธารณะเพื่อแถลงความจริง กลุ่มอำนาจทุกกลุ่มก็ฉกกำลังกันต่อต้านทุกวิถีทางที่จะขัดขวางไม่ให้ความจริงเผยแพร่ออกไปเป็นที่ประจักษ์แก่สาธารณชน นายกเทศมนตรีได้รับการเชิญให้เสนอญัตติและเปิดอภิปราย “ในฐานะประธานกรรมการอำนวยการ และด้วยความหวังใยในสวัสดิภาพของเมืองนี้ ทำให้ผมต้องเสนอญัตตินี้เข้ามา ผมกล้าสันนิษฐานว่าไม่มีใครในที่นี้จะยอมปล่อยให้มีการเผยแพร่ข่าวสารที่เกินจริงและไร้ความรับผิดชอบเกี่ยวกับสุขอนามัยของสถานอาบน้ำแร่และของเทศบาลเมืองเรา”¹⁸

อัสลักเซ็นในฐานะตัวแทนจากมวลชนกล่าวเสริมว่า “หมออาจจะซูประเด็นเรื่องสถานอาบน้ำแร่ แต่จุดประสงค์หลักของหมอคือต้องการจะปลุกระดมให้ผู้คนลุกขึ้นปฏิบัติ ล้มล้างพรรคการเมืองที่อยู่ในอำนาจขณะนี้ ไม่มีใครสงสัยว่าหมอมีคุณธรรมและจริยธรรม ไม่มีใครคิดเป็นอื่นเลยเรื่องนี้ ผมเองก็ชื่นชมกับการปกครองตนเองโดยประชาชน ถ้าเผื่อมันจะไม่มีผลให้ผู้เสียภาษีต้องแบกภาระหนักอึ้งจนเกินไป...”¹⁹

---

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

และทัศนะจากฮอฟstad ในฐานะสื่อมวลชน คือ “ผมเชื่อว่าคงไม่มีใครที่นี้ แคลงใจในหลักการเสรีนิยมของผม ในประเด็นทางการเมืองของวันนี้ พวกท่านทั้งหลายคงรู้จักขยับของเสียงประชาชนดีแล้ว แต่ผมได้เรียนรู้มาจากบุคคลที่ทรง ภูมิปัญญารอบคอบและมีประสบการณ์ว่า ในเรื่องของท้องถิ่น หนังสือพิมพ์ควรมี ความรับผิดชอบและระมัดระวังให้มากเข้าไว้”²⁰

ในระหว่างที่ถูกสะกดกันไม่ให้แถลงการเสนอความจริงที่เขาได้ค้นพบนั้น หมอสตีอกมันน์ได้ตื่นจากภาพลวงและมองเห็นความจริงข้อใหม่ที่สำคัญกว่าเดิม “ลองย้อนกลับไปแค่สองสามวันก่อนเอง ผมทำให้ใครมาพยายามปิดปากผมอย่าง ที่ผมกำลังถูกปิดปากอยู่ในวันนี้ ผมคงสู้ยิบตาเลยเพื่อสิ่งที่ผมรู้ว่าเป็นสิทธิอันพึง ล่วงละเมิดไม่ได้ของผม แต่ตอนนี้มันไม่สำคัญกับผมอีกแล้ว ตอนนี้ผมมีเรื่องสำคัญ กว่านั้นจะพูด”²¹

หมอสตีอกมันน์ค้นพบมลพิษที่ร้ายแรงและแก้ได้ยากยิ่งกว่าเรื่องน้ำเสีย แต่เป็นมลพิษทางสังคม (social pollution) “ความจริงที่ว่าระบบประปาของเราเป็นพิษ และสถานพื้นฟูสุขภาพของเราเป็นที่เพาะเชื้อโรคมันกลับไม่สำคัญเลยเมื่อเทียบกับ สิ่งที่ผมค้นพบและกำลังจะเปิดเผยอยู่ ณ บัดนี้.....มันเป็นอย่างนี้ครับ แหล่งกำเนิด ของชีวิตจิตใจของพวกเรามันเป็นพิษเป็นภัย ชุมชนทั้งหมดของเราตั้งอยู่บนรากฐาน ของความหลอกลวงที่เพาะพันธุ์แพร่เชื้อจนเจ็บป่วยไปหมด”²²

ในท่ามกลางประเด็นของชุมชนที่ถูกผันแปรให้เป็นเรื่องประเด็นทางการเมืองนั้น มวลชนถูกปลุกปั่นให้เฮลละโลสาระพาไปตามกระแส ถูกปลุกกระดมและชักจูง จมูกไปอย่างง่ายดายตามกระแสส่วนรวม ในท่ามกลางชาวบ้านที่เป่าปาก โห่ฮา โดยที่ไม่เข้าใจเรื่องที่แท้จริงสักนิดเดียว หมอสตีอกมันน์ก็ได้ค้นพบความจริงซึ่งก่อให้เกิด ความโกรธแค้นจากมวลชนยิ่งขึ้นไปอีก นั่นคือ “ศัตรูตัวร้ายที่สุดของความจริง

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

และเสรีภาพคือเสียงส่วนมากของประชาชน ใช้เสียงส่วนมากที่ผืนีกกำลังแน่นบึ้ง มีหัวคิดเสรีนิยมและนารังเกียจนี้แหละ ภัยที่กำลังคุกคามเราอยู่”²³ โดยที่ประโยคหลังนี้เป็นการเหน็บแนมนักหนังสือพิมพ์ที่อ้างว่ามีหัวคิดเสรีนิยมแบบฮอพลัด

“ใช่ ผมเป็นนักปฏิวัติ ... ผมตั้งใจจะต่อต้านความหลอกลวงที่บอกว่าความจริงอยู่กับเสียงส่วนมาก แล้วความจริงที่เสียงส่วนมากชื่นชมบูชากันนี่คืออะไรกันล่ะ มีแต่ความจริงโง่ๆโบราณล้าสมัย เป็นความจริงที่หมดสภาพไปแล้ว และเมื่อความจริงแปรสภาพไปถึงจุดนั้น เราก็แทบจะบอกไม่ได้ว่ามันต่างจากความหลอกลวง คุณจะเชื่อผมหรือไม่เชื่อก็ตามใจ แต่ความจริงมันไม่อยู่ยั่งยืนยาวนานอย่างที่คนส่วนมากคิดหรือ ความจริงต่างๆไปจะมีอายุได้สักสิบเจ็ดสิบแปดปี หรืออย่างมากก็ยี่สิบปี แทบจะไม่มีที่อยู่ยาวนานไปกว่านั้นหรอก...มันเป็นสาเหตุของโรคลัทธิปิดลัทธิเปิดที่ทำให้สังคมเราเจ็บป่วยอยู่นี่ไง....ความจริงที่คนส่วนใหญ่ในวันนี้ยึดถือกันว่าเป็นความจริงพื้นฐานโดยคนสำคัญในสมัยของเรา แต่คนสำคัญสมัยนี้ไม่มีใครเขายึดถือกันอีกแล้ว ตามความคิดของผมนะ มีความจริงพื้นฐานอยู่ข้อเดียว นั่นคือ สังคมไม่อาจมีชีวิตที่ดีได้ถ้ามันยึดอยู่กับความจริงที่ล้าสมัยและไร้แก่นสารไปแล้ว”²⁴ เราจะเห็นตัวตนของอิบเสนปรากฏออกมาชัดเจนจากทัศนะของหมอสตีอกมันน์นี้ ทั้งคู่ต่างยึดมั่นใจจากกระแสทัศนะที่ยึดถือแบบแผนจนไม่ยอมรับเหตุผลและความเปลี่ยนแปลงใดๆ

หมอสตีอกมันน์เป็นผู้เชิดชูความจริงเหนือสิ่งอื่นใด และถือว่าแสงสว่างแห่งความจริงคือแสงสว่างแห่งปัญญาที่จะก่อให้เกิดความรู้โรจน์โชติช่วงแก่ชุมชน เมื่อเขาประกาศด้วยอารมณ์รุนแรงว่า “ผมรักเมืองเกิดของผมมากเสียจนยินดีจะเห็นมันพินาศย่อยยับลงมากกว่าจะรุ่งเรืองอยู่บนความหลอกลวง ... ชุมชนที่ตั้งอยู่บนความหลอกลวงและเน่าเฟะสมควรจะต้องถูกทำลายทิ้งไป...”²⁵ อันเป็นเหตุให้เขาถูกประณามจากฝูงชนและถูกตราหน้าว่าเป็น “ศัตรูประชาชน”

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

บ้านของหมอสตีอกมันน์ถูกขว้างปา หน้าต่างแตกทำลาย จนไม่สามารถปกป้องจากความหนาวเย็นของอากาศภายนอก ช้ำร้ายเจ้าของบ้านที่เขาเช่าอยู่ก็ ยื่นหนังสือไล่ให้ออกไป เพตราถูกไล่ออกจากงานสอนหนังสือที่โรงเรียน ทั้งหมด เพราะ “ไม่มีใครกล้าทำอย่างอื่น” ขัดกับกระแสของสังคม เพราะกลัวจะไปทำให้คนอื่นโกรธแค้นเอา แล้วท้ายที่สุด เมื่อฮอฟสตัดด์กับอัสลักเซ็นของมายีนข้อเสนอจะ ช่วยเหลือหมอสตีอกมันน์โดยใช้อำนาจสื่อมวลชนที่มีอยู่ในมือพลิกผันสถานการณ์ ไป โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตัว ทั้งคู่ก็ถูกหมอสตีอกมันน์ไล่ตะเพิดออกไป

หมอสตีอกมันน์เปลี่ยนใจจากการหลบหนีหน้าชาวเมืองไป ขอโดยสาร ทางเรือเพื่อเดินทางไปสู่ “โลกใหม่” ซึ่งคืออเมริกา แต่ในที่สุดเขาก็ตัดสินใจจะสร้าง “คนรุ่นใหม่” ขึ้นในเมืองเกิดของเขาเอง โดยไม่ยอมถอยไปไหนสักก้าว ต่อให้ถูก ประณามจากสังคมและมวลชน เขาประกาศอย่างหนักแน่นเด็ดเดี่ยวที่จะยืนหยัดสู้ ต่อไปโดยลำพังด้วยความจริงล่าสุดที่เขาค้นพบอีกว่า “คนที่แกร่งที่สุดในโลกคือคนที่ ยืนอยู่โดยลำพัง”²⁶

ถึงแม้ว่าบทละครจะไม่ได้ถูกนำเสนอตามแบบแผนของแทรเจดี แต่ถูกทำให้ เบาสมองขึ้นมาด้วยภาพลักษณ์ของ “ศาสตราจารย์สติเฟื่อง” ที่หมอสตีอกมันน์ ปรากฏให้เราเห็น เราจะเห็นว่าหมอสตีอกมันน์เป็นพระเอกของบทละครที่เชิดชู ความจริง และ “ความโปร่งใส” มากที่สุดคนหนึ่งในวรรณกรรมการละคร

---

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 76.

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

นพมาศ แวหงส์, ผู้แปล. *บ้านตุ๊กตา*. เอกสารเย็บเล่ม, 2531.

นพมาศ แวหงส์, ผู้แปล. *เบ็ดข่า*. เอกสารเย็บเล่ม, 2538.

นพมาศ แวหงส์, ผู้แปล. *วิญญาณหลอน*. เอกสารเย็บเล่ม, 2530

นพมาศ แวหงส์, ผู้แปล. *ศัตรูประชาชน*. เอกสารเย็บเล่ม, 2535.

ภาษาอังกฤษ

Brustein, Robert. *The Theatre of Revolt*. Boston: Little, Brown and Company, 1964.

Clurman, Harold. *Ibsen*. New York: Da Capo, Inc., 1977.

Le Gallienne, Eva. *Six Plays by Henrik Ibsen*. New York: Random House, Inc., 1957.

Le Gallienne, Eva. *The Wild Duck and Other Plays*. New York: The Modern Library, 1961.